

A konzuli bíraskodás intézménye az Osztrák–Magyar Monarchia külügyi igazgatásában

Rezümé Dolgozatomban be kívántam mutatni a konzuli bíraskodás intézménytörténetét az ókortól az újkorig. Fontosnak éreztem, hogy kutatási területem egyik szegmensét képező témára, a Monarchia konzuli bíraskodásának tárgyalására azok után térjek rá, hogy bemutatom az intézmény fejlődéstörténetének vázlatát. A Monarchia konzuli bíraskodásának története és szabályai vizsgálata során felvázoltam, hogy milyen területi elhelyezkedésben, milyen hatáskörrel és milyen eltérésekkel gyakorolták a jogszolgáltatási feladataikat a konzulok. Természetesen a jogintézmény még részletesebb bemutatása egy ilyen terjedelmű dolgozat kereteit meghaladja, és meghaladja egyelőre a szerző lehetőségeit is, mert bécsi levéltári anyagok tanulmányozása szükséges ahhoz, hogy magára a jogszolgáltatásra vonatkozóan – jogeseteket és korabeli ítéleteket megvizsgálva – tehessen megállapításokat. Ezen kutatási fázis előkészítése folyamatban van.

Резюме Тема нашої статті «Роль інституції консульської юрисдикції в адміністрації Австро-Угорської монархії». У роботі автор дає історичний огляд інституції від стародавніх до нових часів. У статті також представлено розвиток та роль консульської юрисдикції, яка існувала за часів Австро-Угорської монархії, розкрито владні та територіальні повноваження цієї інституції.

A konzulok feladatai az Osztrák–Magyar Monarchia¹ külügyi igazgatása terén az alábbiak szerint foglalhatóak össze:²

I. Konzuli jelentések készítése és megküldése a közös külügyminiszter részére. A külügyminiszter a megküldött jelentéseket mind az osztrák, mind a magyar kereskedelmi és földművelésügyi miniszterrel köteles volt közölni. A konzulátusokkal joguk volt az előbbi minisztereknek közvetlen levelezést folytatni és a konzulátusok kötelesek részükre a kért jelentéseket megtenni. Ugyancsak jogában állt a szakminiszternek a külügyminiszterrel egyetértésben, mai szóval élve szakdiplomáták küldésére, akik a diplomáciai képviselőt (illetve ennek hiányában a konzulátus) védelme alatt álltak.³

II. A Monarchia külföldön tartózkodó alattvalói (osztrák, illetve magyar állampolgár, valamint védenc, továbbiakban: alattvaló) részére⁴ jogi segítségnyújtás, tanácsadás, illetve segélyezés, összefoglaló néven konzuli védelemhez való jog. A segélyezés a mai konzuli kölcsönnyújtáshoz hasonlóan a külföldön rendkívüli helyzetbe került, megfelelő

*Nyíregyházi Főiskola, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, adjunktus.

¹ A dolgozat folyamán a Monarchia szóval fogom jelölni az Osztrák–Magyar Monarchiát valamint Ausztria–Magyarországot.

² A konzulnak nem volt feladata alapvetően a diplomáciai ügyekre vonatkozó tárgyalás, azonban kivételesen a korszakban volt rá példa, hogy a konzulok felhatalmazással bírtak a fogadó állammal történő tárgyalásokra, adott esetben nemzetközi szerződéseket megkötésére.

³ „A konzulátusok időszaki kereskedelmi jelentéseit a közös külügyminiszter tartozik mind a két kereskedelemügyi és földművelésügyi miniszterrel egyidejűleg közölni. A szakminisztereknek jogukban áll, hogy a közös külügyminiszterrel egyetértőleg kereskedelmi, mezőgazdasági vagy műszaki kérdések tanulmányozása céljából költségükön a külföldre szaktudósítókat küldjenek, a kik a cs. és kir. követségek vagy konzulátusok oltalmában és támogatásában részesülnek és azoknak közvetítésével az illető külföldi hatóságoknál a feladatuk teljesítése végett szükséges értesülések megszerzése céljából be lesznek vezetendők.” **Lásd – 1908. évi XII. törvények** a kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyoknak az Ő Felsőge uralkodása alatt álló többi országokkal való szabályozásáról.

⁴ Védenceknek minősültek az alábbi személyi körbe tartozók:

1. A korábbi Német-római Császárságból kivándorolt keresztény családok és ezek leszármazottai, akik egyéként osztrák, illetve magyar belföldi községi illetőséggel nem rendelkeztek. A korszakban ilyen jogcímen már nem lehet alattvalói státuszt kérni.
2. Egyéni kérelem vagy kétoldalú nemzetközi szerződés rendelkezése alapján a Monarchiával baráti viszonyban álló másik állam polgára, amennyiben nincs államának az adott országban konzulátusa, konzuli védelmet kapott a Monarchia konzuljától. (Napjaink Uniók szabályozásához hasonlóan.)
3. A Török Birodalomban azon török alattvalók, akik a konstantinápolyi nagykövetségénél, vagy valamely konzulátusnál állnak munkaviszonyban, de csak szolgálati viszonyuk idejére.
4. A Török Birodalom területén működő katolikus templomok procuratorai, tisztségük fennállásának idejére részesülnek védelemben. **Lásd – Lers Vilmos: A konzuli bíraskodás intézménye (Bp. 1904), 196. o.**

anyagiakkal nem rendelkező személy részére nyújtott pénzügyi támogatás volt. A konzul kórházi ápolás költségeire, hazautazási költségeire, hazaszállítás költségeire, illetve esetleges temetkezési költségekre nyújtott segélyt.⁵ A konzuli feladatok közé tartozott az alattvalók érdekeinek érvényesítése céljából külföldi hatóságok felé történő „felszólalás”⁶ Kiterjedt gyakran a külföldi hatóság előtt a Monarchia alattvalójának képviselőjére. A konzuli védelem nyújtásának feltétele volt egyes országokban,⁷ hogy a Monarchia alattvalója tartózkodása idejére bejegyzésre kerüljön a konzuli anyakönyvbe.⁸

III. A konzulok hatósági hatásköre, amely kiterjedt a konzulátushoz tartozó személyekre valamint a külföldi államban tartózkodó alattvalókra. A hatósági feladatkör több vonatkozásban határozható meg.

a) A klasszikus közjegyzői hatáskör⁹, mely hatáskörben a konzulok eljárása kiterjedt külföldi törvények érvényességének, külföldön kelt okiratok valódiságának igazolására vonatkozó okiratok kiállítására, valamint hivatali eljárásokról és hivataluk gyakorlása során észlelt tényekről és körülményekről konzuli bizonyítványok kiadására. Ugyancsak ezen minőségükben a konzulok közhitelességi feladatai kiterjedtek az államuk alattvalóinak, a Monarchia lobogója alatt hajózó hajók parancsnokainak, legénységének, utasainak, kereskedőinek nyilatkozatainak felvételére, aláírások, másolatok, fordítások hitelesítésére. Azon országokban, ahol konzuli bírászkodást gyakorolhattak, a váltóóvások felvételének joga is megilleti őket. Közokirati formában volt lehetőség előttük végrendeletet tenni. Feladatuk volt szegénységi bizonyítvány kiállítása, illetve annak hitelesítése is.

A konzulokat széles körű jogosítványok illették meg a Monarchia külföldön elhunyt alattvalóinak hagyatéki ügyeiben is. A hagyatékok megóvása, biztosítása iránti intézkedések megtételére joga és kötelezettsége volt a konzulnak.

A konzul hatáskörébe tartozott a gyám- és gondnoksági ügyekben történő eljárás, kiskorúak részére gyám rendelése, gondnokság alá helyezés, gyámi és gondnoki számadás megvizsgálása.¹⁰

A polgári jogsegélyügyekben feladataik közé tartozott a polgári és kereskedelmi ügyekben a külföldön tartózkodó alattvalók részére ügyiratok kézbesítése, magyar és osztrák bíróságoktól külföldi hatósághoz intézett megkeresések továbbítása.¹¹

b) A konzulok joga és feladata volt a külföldön tartózkodó magyar állampolgárok részére útlevelek kiállítása illetve lejárt érvényességű útlevelek érvényességének meghosszabbítása.¹² Magyar állampolgárság megtartása vonatkozásában is jelentősséggel

⁵ „A szegény alattvalók külföldi ápolási költségeinek kölcsönös megtérítése iránt az államok közt nemzetközi szerződés, ennek hiányában a fennálló gyakorlat irányadó.” Lásd – Rényi József: *A külügyi közigazgatás* (Bp. 1912), 47. o.

⁶ „A főconsulok, consulok, alconsulok vagy consuli ügynökök az őket illető tiszt teljesítése alkalmával a kerületükbeli hatóságokhoz szabadon fordulhatnak a végből, hogy felszólaljanak a magas szerződő felek közt fennálló szerződéseken vagy egyezményeken ejtett sérelmek vagy bármely visszaélés ellen, mely a nemzetükbelieknek panaszra ad okot. Ha felszólalásaik a kerületükbeli hatóságok részéről meg nem hallgattak, vagy ha az ez utóbbiak által hozott határozatok előttük kielégítőeknek nem látszanának, szabadságukban álland – saját államuk diplomatai képviselőjének hiányában – azon állam kormányához főlebbezzel fordulni, melyben székelnék.” Lásd *Az Olaszországgal kötött konzuli egyezmény kihirdetéséről szóló 1875. évi XIII. törvény cikk X. cikke.*

⁷ Török Birodalom, Egyiptom, Románia, Sziám, Kína, Zanzibár, Marokkó. De a bejegyeztetés a konzuli anyakönyvekbe ezen országokban kötelező erővel csak az osztrák állampolgárokra, valamint a vendécekre terjedt ki. Magyar állampolgárnak nem volt bejegyeztetési kötelezettsége a konzuli anyakönyvbe. **L. Rényi 48. o.**

⁸ „A consulok az állandóan letelepedett osztrák és magyar honosoknak „anyakönyvi bizonylatot” (Consular-Matrikel-Scheine) az ideiglenesen ott tartózkodóknak pedig „tartózkodási béczeákat” (Aufenthaltskarten) szolgáltatnak ki.” **L. Magyar Jogi Lexikon 650. o.**

⁹ Részletes feladatok a konzuli illetékekről szóló 1901. évi XXVI. Törvény cikk II. melléklet C./ pontja alatt. Többek között C./ pont 18. végrendelet felvétele, 19. szerződések szerkesztése, 22. váltókra vonatkozó óvás felvétele, 24. aláírás hitelesítése.

L. Rényi 51. o.

¹⁰ Büntető ügyekben a nemzetközi jogsegély valamint a Monarchia hatóságai és külföldi hatóságok egymás közötti érintkezése vonatkozásában azonban a diplomáciai képviselők közvetítésén keresztül történt az ügyintézés. **L. Rényi 52. o.**

¹² „Az Ő Felsége személye körüli m. kir. minster, továbbá a külügyi képvisellel megbízott cs. és kir. hatóságok, valóságos consuli hivatalok, az önálló és azok a tiszteletbeli conculatusok, melyeknél valóságos tiszviselő van alkalmazva; szintén jogosultak külföldön tartózkodó magyar állampolgárok részére – aggálytalan esetekben – útlevelet kiállítani, illetve a lejárt útlevél érvényét meghosszabbítani.” **L. Az útlevélügyről szóló 1903. évi VI. törvény cikk 8.§.**

birt az útlevel.¹³ Feladata volt a konzuloknak a vízumkiadás (ezt nem kizárólagos feladatként gyakorolták, diplomáciai képviselő is megadhatta a vízumot). Az útlevelügyi hatáskörbe tartozott a tengerészek szolgálati könyvei vonatkozásában végzett ellenőrzési tevékenység.¹⁴

c) Rendészeti hatáskör gyakorlása is megillette a konzulokat. Ebben a feladatkörükben eljárva a Monarchia „csavargásban talált” alattvalóit a konzuli kerületből kiutasíthatták, hazatoloncolhatták, illetve bűncselekmények elkövetőit bíróság elé állítás végett hazaszállíttathatták. A Monarchia tengeri kereskedelmi lobogóját viselő hajók vonatkozásában megillette a konzulokat az a jog, hogy a nyílt tengeren a hajóparancsnok által, bűncselekmény elkövetése miatt letartóztatott személyeket elfogják és hazai bíróság elé küldjék. Ugyancsak megillette a konzulokat azon jog, hogy az előbbi körbe tartozó hajókon külföldi kikötőkben bűncselekményt elkövető alattvalókat elfogathatták.

d) A konzulok konzuli kerületükben mint magyar királyi anyakönyvvezetők is eljárhattak.¹⁵ Kiállították a hivatali területükön magyar állampolgár születésére, elhalálozására, valamint házasságára vonatkozó anyakönyveket. A tengeri utazás során előforduló születésekről, halálozásokról a hajó kapitánya által felvett jegyzőkönyveket azon kikötő szerint illetékes konzul, ahol a hajó legelső alkalommal kiköt, a fiumei királyi tengerészeti hatóságához továbbítja.

e) Egészségügyi hatósági feladatok körében jelentéstételi kötelezettség terhelte a konzulokat a konzuli kerületükben tapasztalt emberi és állati egészségügyi viszonyokról. A nemzetközi egészségügyi, állategészségügyi egyezmények is tartalmaznak ezen feladatkörre vonatkozó szabályokat.¹⁶

f) A konzulokat széles körű jogosítványok illeték meg a nemzetközi tengeri és folyami hajózási forgalom vonatkozásában. Egyetérthetünk azon korabeli megállapítással, hogy a konzulátusok a saját nemzetbeli tengeri hajókra nézve hatáskörükben mintegy tengerészeti hivatalok jártak el. A külföldi kikötőkben hivatali székhellyel rendelkező konzulátusokat tengeri konzulátusoknak nevezték. Mária Terézia által 1774-ben kiadott „Editto politico di navigazione mercantile” szabályozta hatáskörüket. A hazai hajók parancsnokai a külföldi kikötőkben a konzulok döntései szerint voltak kötelesek eljárni. A magyar tengeri kereskedelmi hajók külföldi kikötőkben nemcsak a területi állam szerinti kikötői hajózási rendszabályokat voltak kötelesek betartani, hanem az adott kikötőben működő osztrák-magyar konzulok határozatait is be kellett tartaniuk.¹⁷

Az e körbe tartozó konzuli feladatok a hazai hajónak a kikötőbe érkezésével kezdődtek, és az abból történő elhajózásig tartottak.¹⁸

¹³ „Azon magyar állampolgár, ki a magyar kormány vagy az osztr.-magy. közös ministerek megbízása nélkül 10 évig megszakítás nélkül a magyar korona területének határain kívül tartózkodik, elveszti magyar állampolgárságát. A távollét ideje azon naptól számítandó, a melyen az illető a magyar korona területének határát elhagyva távozott a nélkül, hogy magyar állampolgárságának fentartását a 9-ik §-ban megnevezett illetékes hatóságnak bejelentette volna; vagy ha utlevéllel távozott, a mely napon utlevele lejárt. A távollét folytonossága megszakítatik az által, ha az eltávozott magyar állampolgárságának fentartását a fentebb nevezett illetékes hatóságnak bejelenti, vagy újabb utlevelet szerez, vagy valamely osztrák-magyar konzuli hivataltól tartózkodási jegyet nyer, avagy valamely osztrák-magyar konzuli község anyakönyvébe beiratik.” L. A magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló 1879. évi L. törvény cikk 31.§.

¹⁴ A szolgálati könyvek a hivatásos tengerészek vonatkozásában útlevelként szolgáltak. L. Rényi 53. o.

¹⁵ „A magyar kormány felhatalmazást adhat az osztrák-magyar monarchia diplomáciai képviselőjének, consulának és ezek helyettesének: hogy saját kerületében magyar állampolgár születésére és halálozására, nemkülönben a házassági jogról szóló törvény 29. §-ának e) pontja értelmében előtte kötött házasságokra nézve anyakönyvvezető gyanánt járjon el. Az eljárásnál szükséges eltéréseket a ministerium állapítja meg. Az ily felhatalmazással ellátott anyakönyvvezető az anyakönyvek másodpéldányát minden év végével megküldi a belügyministernek. Anyakönyvi kivonatokat e másodpéldányok alapján is adatnak ki a belügyministeriumban.” L. Az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. Törvény cikk 79.§.

¹⁶ L. Teljesség igénye nélkül : A cholera-járvány idején a nemzetközi érintkezésben alkalmazandó közös védelmi intézkedésekről szóló 1894. évi IX. törvény cikk I. melléklet I. cím , illetve 1898. évi XXXI. törvény cikk a mekkai zarándoklásnál való óvintézkedések és a persa öbölben szervezendő egészségügyi felügyelet tekintetében követendő eljárás szabályozása iránt 1894. évi április hó 3-án Párisban kötött nemzetközi egyezmény, valamint az ennek függelékét képező és 1897. évi október hó 30-án kelt „nyilatkozat” beczikkelyezéséről VI. cikke, IV. számú melléklete.

¹⁷ L. Rényi 56. o.

¹⁸ „A hajók u.n. érkezési és indulási kezelése” L. Rényi 57. o.

A kikötőbe érkezett – ott kereskedelmi tevékenységet végezni kívánó – hajó parancsnoka a partraszállási engedély megadását követő 24 órán belül köteles volt jelentkezni személyesen a konzulátus vezetőjénél és hajójelentést tenni, az előírt hajópapírokat bemutatni. Ugyanígy a hajó elindulása előtt is köteles volt a hajóparancsnok jelentést tenni. A jelentéstételi kötelezettség időszakai hajójáratoknál csak évente az első megérkezéskor szükséges.

A konzul feladata volt magyar állampolgárnak külföldi hajó, külföldi kikötőben történő megvétele esetén ideiglenes útlevelet kiállítani, mely alapján a hajóra ki lehetett tűzni a tengeri kereskedelmi zászlót, amely automatikus védelmet is jelentett, hiszen így a Monarchia felségjoga alatt hajózónak minősült a jármű.¹⁹

A konzul hatáskörébe tartozik a magyar hajókon kitűzött zászló ellenőrzése, valamint más hajó által magyar vagy osztrák lobogó jogtalan használata esetén az illetékes idegen állam konzulátusának értesítése intézkedés megtétele végett. A hajószemélyzeti jegyzék, a hajószemélyzet szolgálati okmányainak ellenőrzése is feladata. A hajó parancsnokának betegsége, súlyos kötelezettségzegése, halála esetén ideiglenes jelleggel új parancsnokot is a konzul volt jogosult kinevezni. Széles körű jogosítványa volt a hajóparancsnokok ellenőrzése terén is.²⁰

Számos jogosítvánnyal ruházzák fel a korszakban kötött egyezmények a konzulokat a Monarchia hajóival és azok személyzetével kapcsolatos ügyekben. A konzulnak joga volt a küldő állam hajóin megjelenni, a kapitányt és a legénységet kihallgatni, a hajó okmányait megvizsgálni, a hajó útjáról, a szállított rakományról és utasairól jelentést átvenni. Joga és kötelezettsége volt a konzulnak, hogy a hajó kapitányának és a legénységének a fogadó állam hatóságainál, valamint üzleti ügyeinek intézésénél tolmácsként és segítőként közreműködjön. Igazgatási és rendészeti jogköre kiterjedt a kapitány és a legénység közötti munkaviszonyból eredő vitáinak elrendezésére és arra, hogy a hajón történt bűncselekmények és kihágások miatt megkeresse a fogadó állam hatóságait, az elkövető elfogása, ideiglenes letartóztatása, és a hajóra való visszaszolgáltatása miatt.

g) Hadügyi igazgatás terén gyakorolt feladatok voltak a külföldön letelepedett alattvalók sorozása, a külföldön tartózkodó – mai szóval tartalékos állományú – hadkötelesek nyilvántartása. A konzulok jogosultak voltak arra, hogy mozgósítás esetén a konzuli kerületben tartózkodó hadköteleseket hazautazásra felhívják, és nemzetközi egyezmény esetén hazautazásra kényszerítsék őket. A hajótörést szenvedett küldő állambeli hajók rakományainak mentésével kapcsolatos irányítási feladatok is a konzulokat illették meg.

A Monarchia hadihajóinak konzuli kikötőbe érkezése esetén jelentéstételi kötelezettség áll fenn a Monarchia követsége részére.

e) A konzulok feladata volt a továbbiakban részletesen bemutatásra és elemzésre kerülő konzuli bíraskodás gyakorlása is.

A konzuli bíraskodás intézményének történeti kialakulása és fejlődése

A konzuli bíraskodás, mint egy szuverén államnak egy másik szuverén állam területén történő igazságszolgáltatási tevékenység gyakorlása, kizárólag a területi állam beleegyezése esetén volt lehetséges. Az engedély tartalma szerint vagy a küldő állam konzulja és a fogadó állam hatósága által közösen, vagy a konzul és a fogadó állam hatóságának egymással párhuzamosan, vagy kizárólag a küldő állam konzulja által került gyakorlásra. A korszakban a szuverén államok között katonai és gazdasági hatalmuk nagysága szerint különbséget lehet tenni. A katonailag és gazdaságilag fejlett

¹⁹ L. A tengeri kereskedelmi hajólajstromozásáról szóló 1879. évi XVI. törvénycikk.

²⁰ A hajó hajózásra alkalmas állapotát, a hajózási rendszabályok betartását ellenőrizhette. L. Rényi 58–59. o.

államok, nagyhatalmak²¹ egymás és harmadik államok vonatkozásában nem tűrhették el, hogy egy idegen állam államterületükön jogszolgáltatási, igazságszolgáltatási tevékenységet gyakoroljon. Ellenben az előbbi nagyhatalmak saját állampolgáraik felett, hol ún. capitulációs szerződésekben²², hol konzuli, illetve kereskedelmi, barátsági egyezményekben²³ kifejezetten rögzítik saját konzuljaikon keresztül történő jogalkalmazói tevékenységhez való jogukat.

A jogintézménynek történeti kialakulása azonban a az ókori időkben is fellelhető jogtörténeti emlékekben is megtalálhatóak. A konzuli vagy ahhoz nagyban hasonlító bizalmi funkció ókori kialakulásának oka a birodalom és városállamhatárokat átlépő kereskedelem megjelenése és az államok azon igénye volt, hogy a külföldi piacokon is biztosítani tudják saját gazdasági és kereskedelmi érdekeiket. A jogintézmény előképének tekinthető funkciókat ellátó személyeknek azért volt nagy jelentősége, mert az ókor és a középkor jelentős részében a kereskedő idegen államban teljesen kiszolgáltatott és jogfosztott volt.

Egyiptomban, Memphiszben engedélyt adtak a leteleplő görög kereskedők számára, hogy maguk közül vitás ügyeik eldöntésére, a görög jog szerinti ítélezésre bizalmi férfiakat.²⁴

A görög városállamok megalakulása a diplomáciai kapcsolatok sajátos formáinak kialakulásához vezettek. Állandó diplomáciai kapcsolatok nem alakulnak ki, azonban megjelenik egy olyan intézmény, amely nagyban hasonlít a későbbi korok konzuli hivatalához. Az intézmény elnevezése a proxenia. Aproxenosz általában egy köztisztelőben álló polgár volt a városállamban, amelyet egy másik, idegen városállam felkért arra, hogy saját polgárait a proxenos városállamban képviseljen. A feladatai közé tartozott az idegen város polgárának bírósági, pénzügyeiben való érdekvédelem. Végredeletli végrehajtóként és végrendeletek tanúsítójaként is eljár. Feladata volt az őt megbízó városállam követeinek fogadása és a népgyűlésbe történő bevezetése. Gyakran töltött be közvetítő és békéltető szerepkört is a két városállam között.²⁵

A rómaiaknál – kezdetben – az idegenek oltalmazása a családfői védelem alakjában jelenik meg. Az idegen – cliens – valamely teljes jogú római polgár – patronus – védelme alá helyezi magát. A patronatus fogalma a római történelem során változott, „de a patrone végül is egy érdekvédelmi funkciót is felvett, ami a mai konzuli feladathoz állt közel. A Rómával szomszédos államok a megbízható római polgárok közül patronékat választottak, akik ellátták képviselőiüket... A patrone intézménye a külföldiek képviselőjének a jellegét csak az után kapta, miután a plebejusok politikai jogaikat kivívták.”

A Rómába egyre nagyobb számban érkező idegenek megjelenése magával vonja az idegenek és a teljes jogú rómaiak közötti ügyekben való ítézés, a praetor peregrinus tisztségének kialakítását. Rómában megjelent a recuperatorok intézménye is, akik eredetileg békebírák voltak, akiket Róma és az ellenfél közötti hadüzenet megtörténte után küldtek ki, hogy amennyiben van rá még lehetőség, a vitát barátságos úton rendezzék. Rómának az itáliai államok meghódítását követően, a recuperator a rómaiak és a szövetségesek, valamint a szövetségesek egymás közötti ügyeiben ítélezett. Ha maguk nem tudtak választani recuperatorot, akkor azt a praetor peregrinus jelölte ki.²⁶

²¹ A Monarchia időszakában nagyhatalomnak tekintett és a Monarchia által nagyköveti szintű diplomáciai kapcsolat létesítése az Egyesült Államokkal, Franciaországgal, Japánnal, Spanyolországgal, Törökországgal, Nagy-Britanniával, Németországgal, Olaszországgal, valamint a pápai Szentszékekkel történt meg. Egyéb államokkal követi szintű (20 követés), miniszterrezidenciái illetve diplomáciai ügyvivői szintű diplomáciai kapcsolattartás volt. **L. Rényi 28. o.**

²² A korszakban hatályban lévő kapitulációs szerződések közül az első 1535-ben a Török Birodalom és Franciaország között jött létre. Korábban is ismertek kapitulációs szerződések a levantei kereskedő államok és a Török Birodalom előtti iszlám hatalmak között, azonban ezek tartalmukban is különböztek a korszakban érvényben lévő szerződésektől, valamint az Oszmán-török birodalom fokozatos hódításai következtében érvényüket veszítették.

²³ **L. A Kínai császársággal kötött kereskedelmi szerződés kihirdetéséről szóló 1871. XXXV. törvénycikk XL. cikke.**

²⁴ **L. Lers 16. o.**

²⁵ **L. Ustor Endre – A diplomáciai kapcsolatok joga (Bp. 1965) – 67. o.**

²⁶ **L. Lers 16.–17.o.**

A konzuli bíraskodás jogintézménye azonban konkrét és a XX. század közepéig – bár sok vonatkozásban átalakult – létező formájában a középkorban alakult ki. A konzuli intézmény kialakulásának két alapvető oka volt, ezek közül az egyik a konzuli bíraskodás megjelenése, míg a másik a földközi-tengeri kereskedők önszerveződése. A IX–X. századtól kezdődően a kereskedelmi kapcsolatok kezdik átszöni a Földközi-tenger medencéjét, az itáliai, majd francia és katalán kereskedők hajói nemcsak a távolsági kereskedelem áruit közvetítik Európa és Ázsia között, hanem a keresztes háborúk idején a hadseregeket is. A levantei kereskedelem hatására a kereskedő városállamok kereskedőivel kapcsolatban álló kikötőkben, fontosabb piaci székhelyeken állandó kereskedelmi kirendeltségek – faktoriák – alakulnak ki. Ezek a kirendeltségek gyakran teljesen elzártan, a területi államtól és lakosságtól elkülönülve, falakkal körbevett lakónegyedekben éltek, megtartva hazai szokásaikat és jogrendjüket. A középkorban – összhangban a hűbéri viszonyokkal – a személyi elv volt az, ami a jogviszonyokat alapvetően meghatározta. A germán jogok mellett az olasz statutumelmélet gondolkodói is úgy foglaltak állást, hogy a jogvitákban a személyhez kötött jogot kell alkalmazni. A területi elv csak a középkor derekán váltja fel. A személyi elv alapján a jogszolgáltatást olyan személy gyakorolta, aki a hazai joggal és annak gyakorlatával tisztában volt.²⁷

A konzuli bíraskodás megjelenése előbb a kereskedővárosok egymás közötti viszonylatában alakul ki, majd innen terjed tovább a levantei kereskedelem vonatkozásában jelentős Földközi-tenger nyugati és középső részeinek városaiba. A konzulok bíraskodási joga a X. században fedezhető fel legkorábban – az itáliai városállamokban. Amalfi, Velence, Genova és Pisa azok a városok ahol először kialakul az intézmény. A konzulnak választott kereskedők elnevezése „consuls des marchands, consuls d’ outre mer, consuls de commerce, juges-consuls, consuls de mer, juges conservateurs, consules marianorum et mercetorum, sopra consuli”²⁸ volt.

AXI. században a francia városok közül először Marseille-ben, majd Montpellierben találkozzunk konzullal, aki az igazságszolgáltatási feladatokon túl rendészeti feladatokat is ellát. Hosszabb tengeri út alkalmával teljes igazságszolgáltatási hatáskört gyakorolt a hajón, és az idegen állam területén mind a hajó utasai, mind a letelepült honfitársai felett.²⁹ A konzulok olykor nemzetközi szerződések megkötésére is megbízást kaptak.³⁰

Spanyolországban 1262. évben Barcelonában neveztek ki 4 polgárt konzullá, a XIV. századtól évente két konzult választottak: egyet a polgárok, egyet a kereskedők közül. A középkor híres tengerjogi kódexe a katalóniai „*Consulate del mare*” tartalmazott részletes szabályokat konzuli bíraskodásról.

A Földközi-tenger térsége mellett természetesen a konzuli intézmény és bíraskodás Európa más részein is megjelent. A XIII. századra az Atlanti-óceán partvidéki kikötőiben, a Hanza-szövetség kikötőiben és városaiban is létrejön a konzuli intézmény. A kései középkorra a konzulátusok működése teljesen általánossá vált Európában.

A konzuli bíraskodás kialakulása a Földközi-tenger keleti medencéjében az előbb tárgyalt térséggel párhuzamosan alakul ki. A térség óriáshatalma, a Bizánci Császárság és az itáliai kereskedő városok közötti állandóbb kapcsolatok a IX. századtól kimutathatóak. A Keletre irányuló keresztes hadjáratok és az ezekben szállítmányozó és fuvarozó szerepet betöltő Velence, majd Genova és Pisa lesznek azok, akik szerződéssel rendezik kapcsolataikat a Bizánci Birodalommal. Velence 1082-ben köt először megállapodást, azonban csak az 1199-ben kötött szerződésben szerepelnek szabályok a konzulra vonatkozóan. A velenceiek bizánci kereskedelmi telepének előjárója a comes és legato nevet viselte. Feladata volt a bizánci hatóságokkal szemben a velenceiek érdekképviselete,

²⁷ L. Hargitai József: *A konzuli intézmény és a konzuli kapcsolatok jogának története. Jogtudományi Közöny 1999. szept., 371. o.*

²⁸ L. Lers 20. o.

²⁹ „*consules ultramarini*” L. Lers 21.o.

³⁰ L. Lers 21.o.

valamint a velencei kereskedők vonatkozásában azok egymás közötti ügyeiben a polgári és büntető igazságszolgáltatás.

Polgári ügyekben bizáncinak velencei alperes elleni ügyében – actor sequitur forum rei alapján – végleges joggal a velencei legato, a konzul ítélkezik. Kizárólag azt köti ki a szerződés, hogy a legato és bírói kollégiuma a bizánci kancelláriának bemutatkozásra kerüljön, és a részrehajlás nélküli ítélkezés ígéretét a legato esküvel egy templomban megerősítse. Bizánci alperes esetén a bizánci hatóság jogosult eljárásra, hasonlóan vegyes személyi állapotú büntetőügyekhez.³¹

Velence helyzete Bizáncban a negyedik keresztes hadjáratot követően lesz a legstabilabb. A velencei konzul felveszi a podesta nevet. Velence hatalma kiterjedt arra is, hogy a többi itáliai városállammal saját maga kössön megállapodásokat, míg az itáliaiakon kívüli kereskedők, a katalánok, dánok stb. a területi állam fennhatósága alatt maradtak, nem voltak saját konzuljaik. Egy rövid időszaktól eltekintve³² Velence hatalma tovább erősödött. 1265-ben újabb szerződésre kerül sor Bizánccal, amelyben Bizánc mellett Thesszalonikiben is konzul működhet. A Bizáncban működő, korábbi nevén podesta felveszi a „bailo” nevet. Joghatósága már nemcsak a velenceiek egymás közötti polgári és büntető ügyeire terjed ki, hanem büntető ügyekben is eljár velencei és bizánci között. Kizárólag velenceinek Bizáncban bizánci megölése esetén van a bizánci hatóságnak eljárási joga. Vegyes polgári ügyekben az alperes személye szerinti hatóságnak volt joga eljárni. Az itáliai városok közül Pisa és Firenze konzuljai is hasonló jogokat gyakoroltak.

Bizáncban az orosz fejedelemségeknek is joga van ahhoz, hogy vegyes ügyekben jogszolgáltatási feladatot cár tisztviselője végezzen.³³

A konzuli bíraskodás nyomait megtaláljuk szinte az egész közel-keleti térségben Szíriától Palesztinán át, egészen a Krím-félszigeti kereskedőtelepekig.

A konzuli bíraskodás szabályait az oszmán török terjeszkedését követően a nyugati monarchiák kapitulációs³⁴ szerződésekben szabályozták a török szultánnal.

A Monarchia idején hatályban lévő 1718. évi kapitulációs szerződés elemzésére a dolgozatomban következő fejezetében kerül sor, figyelemmel arra, hogy a jogtörténeti előzmények bemutatását követően rátérek az Osztrák–Magyar Monarchia konzuli bíraskodására vonatkozó jogforrások, valamint a jogforrások szerinti szabályok ismertetésére.

A konzuli bíraskodás szervezete a Monarchia korszakában

A külügyek intézését a kiegyezési törvény a *pragmatica sanctióból*³⁵ következő közös ügynek tekintette.³⁶ A diplomáciai képviseltek közös ügyként való ellátása egyértelmű, azonban a konzuli tevékenység, a konzuli hivatalok feladatleltátása vonatkozásában megállapítható, hogy „a mennyiben nem a két állam közös és együttes védelmére visszavezethetőek, már voltaképpen nem közös ügyei, hanem csak a külföldön

³¹ L. Lers 26.o.

³² Genova 1261–1265 L. Lers 26.o.

³³ L. Lers 27.o.

³⁴ A kapitulációk török neve „ahdname”, vagyis fejedelmi kegylevél, vagy kiváltságlevél. Formailag leginkább a török közigazgatási hatóságokhoz intézett kormányrendeletek jelentkeznek, melyek a keresztények iránti állásfoglalást szabályozzák. L. Lers 34.o. A kapitulációk mibenlétéről legszívesebben azt a konstrukciót fogadjuk el, hogy a szerződő nemzetközi felek akarata perfektté vált ugyan ama esetenként tárgyalások során, de ezen akarati találkozás nem jelenik meg írásba foglaltan szerződési formában, hanem a szerződés egész tartalma mindjárt mint végrehajtó-hatalmi rendelkezés formulázik. L. Lers 35.o.

³⁵ 1723. évi I. és II. törvénycikk

³⁶ „A *pragmatica sanctióból* folyó közös és együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerű vezetése. E czélszerű vezetés közösséget igényel azon külügyekre nézve, melyek az Ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat együtt illetik. Ennélfogva a birodalom diplomáciai és kereskedelmi képviseltesége a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében fölmertülhető intézkedések, mindkét fél ministeriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminister teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket mindenik ministerium saját törvényhozásával közli. Ezen külügyeket tehát Magyarország is közösen tekinti, s kész azoknak közösen meghatározandó költségeihez azon arány szerint járulni, mely az alábbi 18., 19., 20., 21. és 22. pontokban körülírt módon fog megállapítani.” L. 1867. évi XII. törvénycikk 8.§.

közös szervek által ellátott ügyei a két államnak (esetleg közös egyetértéssel szabályozott ügyek) vagy éppen csak az egyik állam részéről egyoldalulag s közös szervekre ruházott teendők.”³⁷ Emellett azonban az 1908. évi XII. törvény XI. cikk I. bekezdése pontosan rendezi a konzuli ügyek vitelét a közös külügyi igazgatásban.³⁸ A konzuli bíraskodásról szóló törvény képviselőházi tárgyalása során is heves viták zajlottak abban a vonatkozásban, hogy az igazságszolgáltatási funkció mint magyar állami szuverenitás egyik kifejeződése, közös üggyé válik, úgyhogy a kiegyezési törvény erről nem is rendelkezik.³⁹

A török kiűzését követő időszakról a konzulátusok felettes szervei az alábbiak voltak:

A XVIII. század folyamán, III. Károly uralkodása idején a felettes szerv a bécsi székhelyű udvari kereskedelmi tanács volt, de kinevezési jogkört a levantei térség konzuljai felett a konstantinápolyi internuntius gyakorolt.⁴⁰

Mária Terézia a házi, udvari és államkancellária alá rendeli a levantei térségben működő konzulátusokat, míg a többi konzulátus felett a trieszti tengerészeti hatóság gyakorolt elsőfokon felügyeletet. A másodfokon eljáró hatóság mindkét szerv felett az udvari kereskedelmi tanács maradt. A tanács feloszlátása után az udvari kamara lett a legmagasabb fokon eljáró szerv.

A konzulátusok az 1849. évet követően a kereskedelmi minisztériumnak alárendelten működtek egészen 1859-ig, amikor a külügyminisztériumhoz kerülnek át.⁴¹

A Monarchia által gyakorolt konzuli bíraskodást szabályozó jogforrások az alábbiak:

Fontosságára tekintettel a kiegyezés előtt 1718-ban Ausztria, valamint Velence és Török Birodalom között kötött pozsareváci békét követően létrejött kapitulációs szerződést kicsit részletesebben mutatom be.

A háborút lezáró békeszerződést a felek 1718. július 21. napján írták alá, azonban ez a szerződés nem tartalmazott részletes és konkrét szabályokat Ausztria és a Török Birodalom között. A részletes szabályozásra a hét nappal később, július 28. napján kötött kapitulációs szerződés⁴² – „Tractatus commercii” –, sok egyéb rendelkezése mellett⁴³ a konzuli bíraskodásra vonatkozóan is tartalmaz szabályokat. Ezek a következők voltak:

A Habsburg uralkodó alattvalóinak (továbbiakban: császári alattvalók) egymás közötti pereiben a Török Birodalom területén a konzulok folytatják le a vizsgálatokat és a

³⁷ L. Rényi 16.o.

³⁸ „Az összes konzulátusi ügyet a közös külügyminister vezeti. Cs. és kir. konzuli hivatalok felállításánál és megszüntetésénél, vagy akkor, ha valamely konzuli hivatalnak magasabb vagy alacsonyabb osztályba való besorolásáról vagy arról van szó, hogy valamely konzuli hivatal hosszabb időn át betöltetlenül hagyassék, valamint a konzulátusok részére kereskedelmi ügyekben adandó utasítások megállapításánál a két kereskedelemügyi miniszterrel egyetértés hozandó létre. Egyébiránt a két kereskedelemügyi és földmivelésügyi miniszter mindegyikének jogában áll a saját hatáskörébe tartozó ügyekben a konzulátusokkal közvetlen levelezésbe bocsátkozni, melyek kötelesek a kívánt jelentéseket megtenni. A konzulátusok időszaki kereskedelmi jelentéseit a közös külügyminister tartozik mind a két kereskedelemügyi és földmivelésügyi miniszterrel egyidejűleg közölni. A szakministereknek jogukban áll, hogy a közös külügyminiszterrel egyetértőleg kereskedelmi, mezőgazdasági vagy műszaki kérdések tanulmányozása céljából költségükön a külföldre skatundósítókat küldjenek, a kik a cs. és kir. követségek vagy konzulátusok oltalmában és támogatásában részesülnek és azoknak közvetítésével az illető külföldi hatóságoknál a feladatuk teljesítése végett szükséges értesülések megszerzése céljából be lesznek vezetendők. A konzuli illetékekre, azoknak kivetésére és beszedésére, valamint az ellenök támasztott felfolyamodásokra vonatkozó összes ügyekben utolsó fokon a közös külügyminister közigazgatási uton dönt és pedig amennyiben szükséges, az érdekelt ministerekkel egyetértőleg. Idegen konzuli hivataloknak az egyik állam területén való felállításánál és idegen konzuloknak működésük megkezdéséhez való bocsátásánál a közös külügyminister az illető állam kormányával egyetértőleg fog eljárni.”

³⁹ Szilágyi Dezső képviselőházi beszéde a konzuli bíraskodásról szóló 1891. évi XXXI. törvényjavaslat vitájában. L. Lers 177.o.

⁴⁰ L. Lers 176. o..

⁴¹ L. 1859. szeptember 12. Legfelsőbb leirat

⁴² A szerződés a 1739. szeptember 18. napján Belgrádban és 1791. augusztus 04. napján Szisztovóban megkötött békeszerződésekben került megerősítésre.

⁴³ „A szerződés XIII. szakasza az osztrák konzuloknak megadja a legnagyobb kedvezményben részesített nemzetek konzuljainak összes kiváltságait s kedvezményeit, ... a konzulokat minden pereikre nézve kiveszi a helyi bíróságok illetékessége alól.” L. Lers 81.o.

Habsburg-monarchia törvényei szerint hozzák meg ítéleteiket mind polgári, mind büntető ügyekben.⁴⁴ A konzulok elleni perekre vonatkozóan a szerződés úgy rendelkezik, hogy a konzulok elleni per csakis a Porta előtt folytatható.

A török hatóságok a császári alattvalókat nem zaklathatják, nem vehetik őrizetbe, illetve bíróság elé is csak a konzul vagy tolmácsa jelenlétében állítható, és az eljárás során fogságba csak a konzul, illetve konzuli tolmács által vehető.

A végrehajtás vonatkozásában a szerződés megállapítja, hogy császári alattvaló adós tartozásait csak a konzul megkeresésével követelhető. Hagyatéki ügyek intézésére császári alattvaló török területen való halálát követően ugyancsak a konzul jogosult.

Kiegyezés előtti a korszakban hatályos jogforrások:

– *Kaiserliche Verordnung vom 29. Jänner 1855. betreffend die Ausübung der Civilgerichtbarkeit der k.k. Consulate über die österreichischen Unterthanen und Schutzgenossen im osmanischen Reiche* (1855. Rgbl. Stück VII. No. 23. S 255)

– *Verordnung der Ministerien des Aeussern und der Justiz und des Armeee-Ober-Commando's vom 31. März 1855. mit welcher die Vollzugsvorschriften zu der kaiserlichen Verordnung vom 29. Jänner 1855. No. 23. des Reichsgesetz-Blattes betreffend die Ausübung der Civilgerichtbarkeit der k.k. Consulate über die österreichischen Unterthanen und Schutzgenossen im osmanischen Reiche* (1855. Rgbl. Stück VII. No. 23. S 255)

– *Verordnung des Justizministeriums vom 27. October 1856. wirksam für alle Kronländer, mit Ausnahme der Militärgränze, über den Geschäftsverkehr zwischen den k.k. Gerichten erster Instanz und den k.k. Consular-Aemtern in der Türkei in Strafsachen* (1856 Rgbl. St. L. No. 202. S. 722)

– *Verordnung der Ministeriums des Aeussern im Einverständnisse mit den Ministerien des Innern, der Justiz, des Handels und der Finanzen, dann des Armeee-Ober-Commandó und der obersten Polizeibehörde vom 2. december 1857., womit Vorschriften für die kaiserlichen Consularämter in der Türkei in Betreff der staatsbürgerlichen Verhältnisse der im türkischen Reiche befindlichen österreichischen Unterthanen und Schutzbefohlenen kundgemacht werden* (1857. Rgbl. St. XLVIII. No. 234. S. 908)

– *Verordnung der inisterien des Aeussern und der Justiz, dann des Armeee-Ober-Commando vom 29. september 1860. betreffend den Rechtszug gegen Entscheidungen der Consulargerichte in Galatz, Braila und Tultscha in bürgerlichen Rechtsangelegenheiten.* (1860. Rgbl. St. LIII. No. 222. S. 333)

– *Verordnung der Ministerien des Aeussern, der Justiz und des Krieges vom 17. Jänner 1862, wodurch die Ausübung der Civilgerichtsbarkeit in erster Instanz über österreichische Staatsangehörige und Schutzgenossen im osmanischen Reiche vom 1. März 1862. an auch dem k.k. Viceconsulate Adianopel übertragen und bestimmt wird, dass der Rechtszug gegen dessen Entscheidungen an der Oberlandesgericht Triest stattfindet.* (1862. Rgbl. St. V. No. 8., S. 25)

– *Verordnung der Ministerien des Aeussern, des Justiz und des Krieges vom 7. Februar 1862. betreffend den Rechtszug gegen Entscheidungen der k.k. Consulargerichte in der Moldau und Wlachei, in Bulgarien, Serbien und Bosnien in bürgerlichen Rechtsangelegenheiten* (1862. Rgbl. St. VII. No. 12. S 31)

– *Verordnung des Ministerien des Aeussern, des Justiz und des Krieges vom 25. Juni 1865. wodurch die Ausübung der Civilgerichtbarkeit in erster Instanz über österreichische Staatsangehörige und Schutzgenossen im osmanischen Reiche vom 1. September 1865. anfangend auch der k.k. Consular-Agentie Ismail im beschränkten Umfange übertragen und bestimmt wird, dass der Rechtszug gegen deren Entscheidungen an das Oberlandesgericht in Wien stattfindet* (1856 Rgbl. St. XVI. No. 50. S. 166)⁴⁵

⁴⁴ L. Lers 79.o.

⁴⁵ L. Lers 166–167.o.

Kiegészítést követően keletkezett jogforrások:

- A kiegészésről szóló 1867. évi XII. törvény 62. §.⁴⁶
- A konzuli bírászkodásról szóló 1891. évi XXXI. törvény
- A konzuli bírászkodásról szóló törvény hatályba léptetéséről szóló 1897. évi július 30-diki 12.970 M.E. rendelet
- A konzuli bíróságok szervezési és ügyviteli szabályairól szóló 1897. évi július 30-diki közös külügyminiszteri rendelete (kihirdetve 43.504 igazságügy-miniszteri rendelet).

Természetesen a jogforrások közé tartoznak a dualizmus időszakában megkötött konzuli, kereskedelmi és barátsági szerződések, amelyek számos rendelkezést tartalmaznak a konzuli bírászkodás vonatkozásában.⁴⁷

I. A konzuli bírászkodás gyakorlása⁴⁸ a kiegészéstől a konzuli bírászkodásról szóló 1891. évi XXXI. törvény megalkotásáig az alábbi országokban és konzulátusokon volt joga a Monarchia konzuljainak teljes joghatóságot gyakorolni (mai elnevezéseket használók, zárójelben a korabeli):

Iasi, Belgrád, Bukarest, Galati, Braila, Russze (Ruscuk), Tulcsa, Viddin, Mosztár, Szarajevó, Edirne (Drinápoly), Alexandria, Khartum, Isztambul (Konstantinápoly), Durrési (Durazzó), Janai (Janina), Jeruzsálem, Port-Said, Smirna, Suez, Tripolisz, Tunisz, Trapezunt, Sanghai, Thesszaloniki, Prizren, Monasztir, Canea, Bejrút, Kairó, Szkutari.

Korlátozott joghatósággal bírtak: Izmaili, Damaszkusz, Aleppó, Livno, Banja Luka, Bagdad, Brcska, Szófia.

II. Másodfokú fellebbviteli szervek az alábbiak voltak 1878. évben:

1. Lvovi (Lemberg) tartományi főtörvényszék⁴⁹
2. Bécsi tartományi főtörvényszék⁵⁰
3. Zárai (ma: Zadar) tartományi főtörvényszék⁵¹
4. Trieszti⁵² tartományi főtörvényszék⁵³

III. Harmadfokú fellebbviteli szerv a bécsi Legfőbb Törvényszék és Semmítőszék (Oberster Gerichts – und Cassationshof) volt.

1867 és 1891 között azonban az előbb vázolt konzulátusi felállásban változások mentek végbe. 1876 folyamán Egyiptomban felállításra került egy nemzetközi vegyes bíróság, amely bíróságra a korábban a területen konzuli bírászkodást gyakorló államok ezen jogosítványaik nagy részét – de nem mindent – átruházták.

Az 1878. évi berlini békeszerződés a Balkánon rendezte át a viszonyokat. A Monarchia okkupálta Bosznia-Hercegovinát, melynek területén megszűntek az addig működő konzulátusai, más államok pedig konzuli bírászkodási jogukat adták fel.⁵⁴ Bár a szófiai és az időközben az akkori Kelet-Ruméliában felállított plovdivi konzulátus teljes

⁴⁶ „Ugyanezért, midőn a közös költségek aránya a fenebbi 18., 19., 20., 21. és 22-dik szakaszokban körülírt módon meghatározatik, azzal egyidejűleg a fenebbi 59. és 61-dik szakasz által megállapított mód szerint, egyrészt a magyar korona országai, másrésztől Ő Felsege többi országai és tartományai között vám- és kereskedelmi szövetség lesz kötendő, melyben kimondatik egyszersmind az is, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is kiterjed.”

⁴⁷ Többek között Sziám 1871. évi XXVIII. törvénycikk IX–X. cikk Kína 1871. XXXV. törvénycikk XI. cikk, Japán 1871. évi XXIX. törvénycikk C. cikk tartalmazott rendelkezéseket (természetesen pl. Japánban a konzuli bírászkodás a XIX. század végére megszűnik teljesen – L. 1898. évi XXXII. törvénycikk 1897. évi kereskedelmi szerződés).

⁴⁸ Jelen dolgozat tárgya a konzuli bírászkodás klasszikus formájának bemutatása, de meg kell jegyezni, hogy a felsorolt országokon túl, az úgynevezett nagyhatalmak területén is volt lehetőség konzuli jogszolgáltatási, kvázi bírói funkciók ellátására, hiszen a konzuli és kereskedelmi egyezményekben széleskörűen szabályozásra került a tengeri hajók kapitánya és a legénység közötti vitás ügyekben a hajó lobogója szerinti konzul eljárása. L. teljesség igénye nélkül: 1879. évi III. törvénycikk, 1874. évi XXXII. törvénycikk, 1875. évi XIII. törvénycikk.

⁴⁹ iasii konzulátus.

⁵⁰ belgrádi, bukaresiti, galatii, brailai, izmailii, ruscukai, tulcsai, viddini konzulátusok.

⁵¹ banja lukai, brcskai, livnoi, mosztari, szarajevói konzulátusok.

⁵² A konzulátusok mint elsőfokon eljáró tengeri jogi bíróságok ügyeiben másodfokon kizárólag a trieszti tartományi főtörvényszék járt el.

⁵³ edirnei, alexandriai, khartumi, isztambuli, durrésii, janai, jeruzsálemi, port-saidi, smirnai, suezai, tripoliszi, tuniszi, trapezunti, sanghai, thesszalonikii, prizreni, monasztiri, canei, bejrúti, kairói, szkutarii, damaszkuszi, aleppói, bagdadi konzuli hivatalok.

⁵⁴ L. Lers 127.o.

joghatóságú lett és itt *de iure* jogosult volt a konzuli bírászkodásra a Monarchia, azonban *de facto* jogosítványát már nem gyakorolta.⁵⁵

1882-ben Szerbiával kötött konzuli egyezmény szerint a konzuli bírászkodás a Monarchia részéről megszűnik a szerb állam területén. Az izmaili konzulátus ugyancsak megszűnt Besszarábia Oroszország részéről történő elfoglalása miatt. Ugyanez a helyzet a tuniszi konzulátus esetén, hiszen Tuniszt 1884-ben Franciaország foglalta el.

1891-ben és ezt követően 1918-ig az alábbi államokban történt a Monarchia konzuljai részéről bírászkodás:⁵⁶

- Marokkó (Tanger)
- Perzsia (Teherán)
- Kína (Sanghai, Tientsin)
- Sziám (Bangkok)
- Zanzibár (Zanzibár)⁵⁷
- Törökország (Isztambul, Szkutari, Aleppo, Bagdad, Bejrút, Janina, Theszaloniki, Durrési, Canea, Jeruzsálem, Monasztir, Skopje (Üszküb), Prizren, Valona, Tripolisz, Damszkusz)⁵⁸

- Bulgária: Szófia, Russze, Viddin, Plovdiv⁵⁹

- Egyiptom (Alexandria, Kairó, Port-Said)

Milyen változásokat hoz a konzuli bírászkodásról szóló 1891. évi XXXI. törvény?

A törvény korlátozott időbeli hatállyal bírt, hiszen a hatálybalépésétől számított 10 év időtartamra lép hatályba. Ez azt jelenti, hogy 1898. január 01. napjától 1908. január 01. napjáig volt hatályos, amely hatályt utóbb meghosszabbított az Országgyűlés.

A hatáskörök vonatkozásában a törvény tisztázza, hogy szervi hatálya szerint elsőfokon a konzuli hivatalok járnak el, míg az akkori Konstantinápolyban konzuli főtörvényszék kerül felállításra. Ez a törvényszék a végső fórum, mely másodfokon bírálja el a konzuli hivatalok döntései ellen hozzá érkezett jogorvoslati kérelmeket.

A főtörvényszék egy elnökből, valamint egy osztrák, egy magyar főbíróból, két osztrák és két magyar helyettes főbíróból, egy titkárból, két irodatisztból és két szolgából áll.⁶⁰ Az elnöki tisztelet magyar, illetve osztrák állampolgárságú bírák egymást váltva töltötték be.⁶¹ Az elnöki tisztségre vonatkozó személyi javaslatot a következő jelölést tenni jogosult állam minisztériuma a másik állam minisztériumával és a közös minisztériummal egyetértésben teszi meg. Az elnöki és főbírói tisztségeket betöltőknek magyar, illetve osztrák állampolgársággal, 10 éves konzuli bírászkodási tapasztalattal vagy magyar, illetve osztrák hazai bírói képesítéssel kellett rendelkezniük. A főtörvényszék bíráit a konzulok jogállása illette meg.⁶² A főtörvényszék teljes tanácsülésen hozza határozatait. A tanácsülés elnökből, a magyar és az osztrák főbíróból, valamint a jegyzőből állt. A magyar főbíró akadályoztatása esetén a magyar, míg az osztrák főbíró akadályoztatása esetén az osztrák helyettes bíró járt el. A konzuli főtörvényszék költségvetése mindkét állam igazságügy-minisztériumi költségvetésében szerepelt. A közös külügyminiszter utalványozza a költségeket előre, amelyeket félévente térítettek meg a minisztériumok. A főtörvényszék felügyeleti jogot gyakorolt az első fokú konzuli bíróságok felett. Ebben a kvázi törvényességi felügyeleti jogkörben felszólíthatta a hiányosságok kijavítására, pótlására az elsőfokú szerveket, illetve tájékoztatást és iránymutatást adott az előbbiekre vonatkozóan. Amennyiben hatáskörét meghaladná az eljárás, jelentést kellett tennie a közös külügyminiszter felé. Joga és kötelezettsége volt a főtörvényszéknek, hogy a konzuli

⁵⁵ L. Lers 124-125.o.

⁵⁶ Az ország neve mellett a konzulátus székhelye.

⁵⁷ 1890-es évektől fokozatosan megszűnik Nagy-Britannia gyarmata lesz teljes egészében.

⁵⁸ A damaszkuszi konzuli hivatal korlátozott hatáskörrel.

⁵⁹ Természetesen az előbb tárgyaltak figyelembevételével (*de iure* és *de facto*).

⁶⁰ L. 1897. évi július 30. Igazságügyminiszteri 43.504. rend. A konzuli főtörvényszék szervezeti és ügyviteli szabályzata 6.§.

⁶¹ Az első konzuli főtörvényszéki elnököt Kvassay István személyében Magyarország adta. L. Lers 185.o.

⁶² L. Lers 186.o.

bírászkodásra mint jogintézményre vonatkozó, valamint az általuk alkalmazott jogszabályok módosítására vagy újak megalkotására javaslatot tenni. Természetesen adminisztrációs feladatokat is ellátott a törvényszék. Az első fokú konzuli hatóságok éves ügykezelési kimutatásait ellenőrizte, illetve terjesztette a közös külügyminisztérium elé saját hasonló kimutatásaival együtt. A konzuli főtörvényszék közvetlenül csak a Monarchia hatóságaival érintkezett, a Török Birodalom hatóságaival a konstantinápolyi nagykövetségen, illetve a közös külügyminisztériumon keresztül történt az érintkezés.⁶³

Fontos kiemelni, hogy a konzuli bíróságok „Felsége Ausztria császára és Magyarország apostoli királya” nevében hozták ítéleteiket.

A konzuli bírászkodás „személyi köre” a magyar alattvalókra, osztrák alattvalókra és a védenckre terjedt ki.

Milyen hatásköre volt a konzuli bíróságoknak?

A *Török Birodalom* területén a konzuli bírászkodás az alábbiakra terjedt ki:

1. Büntető ügyek vonatkozásában a konzul járt el, akkor ha magyar, illetve osztrák állampolgár az elkövető és cselekménye magyar állampolgár vagy más állam polgára ellen irányult. Teljes körűen eljárni csak kihágás esetén volt jogosult a konzuli bíróság, míg vétség, illetve büntett esetén csak az elővizsgálatot folytathatta le, ezt követően az elkövetőt hazai bíróság elé kellett szállítani, és a hazai bíróság volt jogosult eljárni majd ítéletet hozni.

Kizárólagosan a török hatóságok voltak jogosultak eljárni, ha a magyar illetve osztrák állampolgár részéről török állampolgár ellen követtek el bűncselekményt, vagy a török érdekek sérültek egyéb módon.⁶⁴

2. Polgári ügyekben – kereskedelmi és váltó ügyeket is ideértve – magyar, illetve osztrák állampolgárok egymás közötti, valamint harmadik állam állampolgára által magyar illetve osztrák állampolgár alperes elleni (actor sequitur forum rei) peres ügyekben volt joga eljárni a konzuli bíróságnak.

Ingtatlanra vonatkozó peres eljárások ki lettek véve a konzuli joghatóság alól.⁶⁵

3. A konzuli hatóság hatáskörébe tartoztak a peren kívüli eljárások magyar és osztrák állampolgárokra vonatkozóan.

Marokkóban a konzuli bírászkodás csak a magyar és osztrák állampolgárok és Monarchia védenckéinek egymás közötti peres ügyeire terjedt ki.

Perzsiában a bagdadi követség diplomáciai képviselője főkonzuli rangban, de külön konzulátus nélkül rendelkezett hasonló hatáskörrel, mint a Török Birodalom területén lévő konzulok.

Kínában magyar és osztrák állampolgárok egymás közötti peres ügyekben a konzulok jártak el. Harmadik állam polgárának magyar, illetve osztrák állampolgár alperes elleni perében pedig akkor jártak el a Monarchia konzuljai, ha az az adott országgal kötött nemzetközi szerződésben rögzítve volt. Kínai, illetve magyar/osztrák állampolgárok közötti ügyekben a konzul és a kínai hatóságok közösen voltak jogosultak eljárni. Magyar/osztrák állampolgárnak kínai ellen elkövetett bűncselekménye esetén a konzul volt felruházva büntetőhatalommal.⁶⁶

Sziában hasonló szabályozás érvényesült, mint Kínában azzal, hogy a konzul hatásköre kiterjedt magyar/osztrák állampolgárok hagyatéki ügyeire is.

⁶³ L. 1897. évi július 30. Igazságügyminiszteri 43.504. rend. A konzuli főtörvényszék szervezeti és ügyviteli szabályzata.

⁶⁴ L. Lers 194.o.

⁶⁵ Török Birodalmi törvény 1867. június 16. L. Lers 120.o.

⁶⁶ L. Lers 196.o.